

CONTRIBUȚII IZVORISTICE LA STUDIAREA ORGANIZĂRII INSTITUȚIILOR AUTOGUVERNĂRII LOCALE ALE ORAȘULUI CHIȘINĂU ÎN PERIOADA 1812-1869

Veronica MELINTE, lector

Summary

The purpose of researched subject is practical application of the edited corpora and collections of documents and unpublished documents from the funds 2, 4 and 75 of the National Archives of Republic of Moldova and the Archives of Odessa (Ukraine). The value of researches these documents is that they fill some existent gaps in creating a complete and clear picture of the history of Chisinau administration in a difficult period as the modern one.

Într-o societate cu o reală democrație, actul guvernării este influențat de mai mulți factori – funcționarea eficientă a tuturor instituțiilor statului, colaborarea dintre instituțiile centrale și cele ale autoguvernării locale, implicarea societății civile în supravegherea respectării principiilor democratice. Instituțiilor administrative locale le revine sarcina creării și bunei funcționări a întregii infrastructuri, care asigură cetățenilor confortul necesar pentru realizarea profesională și viața cotidiană.

Istoria evoluției instituțiilor administrative locale, în special ale orașului Chișinău – capitala statului, este o temă actuală și importantă. Apreciem mult existența unor lucrări consacrate istoriei orașului, însă considerăm că este incorectă absența unor studii ale istoriei administrării lui, deoarece, doar cu participarea instituțiilor administrative locale, se derulează toate procesele dezvoltării economice, sociale și culturale ale orașului.

Administrarea urbană a Chișinăului în perioada 1812-1869 reprezenta un complex în care interacționau administrația locală, administrația regională, comunitatea orășenească, cât și persoane particulare, care tranzitau sau vizitau orașul. Subiectul urmează să fie cercetat în contextul realităților epocii istorice, nivelului socio-economic al regiunii, în general, al orașului și mentalității comunității orășenești, în particular.

Actualitatea și importanța problemei este determinată și de oportunitatea valorificării documentelor de arhivă care permit completarea lacunelor existente în cunoașterea istoriei administrării orașului Chișinău

Din categoria izvoarelor editate menționăm: documente oficiale guvernamentale, editate în Colecția completă a legilor Imperiului Rus [15]. Pentru tema noastră de cercetare, o importanță mare prezintă *Noul Regulament Urban din 1785*, în corespundere cu care se desfășurau alegerile, se constituiau bugetele, se determinau funcțiile instituțiilor și atribuțiile funcționarilor în instituțiile autoconducerii urbane. Un alt document din Colecție este *Instrucțiunea general-gubernatorilor*, în care se reflectă viziunile autocrației din Retersburg asupra administrării teritoriilor anexate, politicile și practicile recomandate pentru implementare. Colecția mai conține Așezămintele administrării Basarabiei din 1818 și 1828, Manifestul imperial cu ocazia semnării Tratatului de Pace de la București din 26 aprilie 1812.

Materiale statistice despre populația orașului, componența etnică, de gen, natalitatea și mortalitatea, instituțiile industriale, numărul bisericilor, componența confesională, infraționalitate se conțin în buletine statistice editate [18]. Dintre izvoarele statistice din Basarabia, merită o atenție deosebită volumele apărute în anii '60 ai sec. al XIX-lea, selectate de Comitetul Statistic regional al Basarabiei (înstituit în anul 1835), sub îngrijirea lui A. N. Egunov [17].

Culegerea de *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, de Paul Mihail și Zamfira Mihail [4] conține acte administrative și juridice, legi, regulamente și circulare, acte relative la impozite, comerț, privind activități publice, umanitare, culturale, școli. Culegerea conține textul integral al *Așezământului obrazovaniei oblastei Basarabiei* din 29 aprilie 1818, care prevedea instituirea, în orașele și târgurile regiunii, a Dumelor orășenești și Upravelor (consilii) breslelor conform legilor rusești. Actul din 1818 legifera orașului Chișinău statutul de capitală a Basarabiei. Erau instituite Dume orășenești și Uprave, care urmau să activeze conform legilor rusești și li se acorda drepturile și libertățile acordate orașelor Rusiei. Așezământul recomanda un

model al statelor de personal, funcționari ai Dumei și Upravei. Recomandările Așezământului privind administrarea orășenească sunt însă sumare și nu dezvăluie clar atribuțiile Dumei, obligațiile funcționarilor. Referințele Așezământului la legile rusești, care urmau să constituie o bază legală pentru funcționarea Dumei, sunt și ele insuficiente, fiindcă nu sunt indicate concret care anume legi. În aceeași culegere este inserat și textul *Așezământului pentru ocârmuirea oblastei Besarabiei* din 29 februarie 1828, care, prin paragraful 44, stabilește organizarea administrației orășenești formată din judecătorie, gospodărie și poliție, atribuțiile cărora sunt la fel de vag indicate

O culegere mai recentă de documente și materiale despre *Instituțiile administrative locale în Basarabia* [1], alcătuită din acte de cancelarie ale instituțiilor de stat, atât centrale cât și locale, ale Dumelor, Magistratelor, Upravelor și organelor polițienești. Culegerea este întocmită în baza documentelor din Arhiva Națională a Republicii Moldova din fondurile 1 – „Senatori, care au prezidat în divanele Moldovei și Valahiei (1808-1812)”, Fondul 2 – „Cancelaria guvernatorului Besarabiei”, Fondul 3 – „Consiliul Suprem al Besarabiei (1818-1828). Comitetul regional al Besarabiei (1828-1873)”, Fondul 4 – „Comitetul provizoriu al Besarabiei (1816-1818). Consiliul Suprem al Besarabiei (1818-1828)”. Arhiva Regională din Odesa, Fondul 1 intitulat *Administrația guvernatorului general al Novorosiei și Besarabiei*.

Documente importante în care se reflectă, în mod general, aspecte ale evoluției instituțiilor administrației locale din Basarabia, sunt editate de către Valentin Tomuleț [6, 7, 8,], Dinu Poștarencu [5], Veronica Melinte și Eugen Cernenchi [3]. Acestea reprezintă rapoarte de tip oficial, documente prezentate guvernatorilor, rezidentului plenipotențiar, corespondența dintre guvernator, șeful poliției orășenești și burgomiștrii orașului.

Izvoarele inedite din fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova. În fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova sunt un număr mare de documente nevalorificate, care elucidează multiple aspecte legate de crearea și activitatea Dumei orășenești, Magistratului orășenesc și Upravei Breslelor meșteșugărești. Marea parte a acestor documente se conțin în: Fondul 75, intitulat „*Duma Orășenească Chișinău a regiunii Basarabia*” (*Кишинёвская Городская Дума Бессарабской области 1817-1869*), este format din documente din perioada 1817-1869. Documentele reprezintă o mare diversitate de categorii, instrucțiuni, directive, rapoarte ale reviziilor, dări de seamă, rapoarte financiare și fiscale, documente despre alegeri, demisii, numiri în funcții. Informațiile din dosarele 2, 3, 13, 34, 35, 104, 254, prezintă rapoarte privind alegerile burgomiștrilor, țehmiștrilor, starostilor, ratmanilor și altor membri ai Dumei, Magistratului și Upravei. Din ele constatăm condițiile și periodicitatea desfășurării alegerilor. Dosarele 38, 41, 67, 68 conțin corespondența Dumei cu rezidentul plenipotențiar al Besarabiei și cu Înaltul Sfat al Besarabiei pe parcursul activității Dumei. În dosarul 79 informațiile vizează realizarea recensământului populației în orașul Chișinău în anul 1820. Informații utile se conțin în rapoartele despre realizarea reviziilor instituțiilor administrației orășenești realizate periodic.

Fondul 2, „*Cancelaria Guvernatorului Besarabiei*”. Dosarele 554, 776, 2109, 2137 conține informații despre numărul populației. Dosarele 207, 5960, 5961 conțin Regulamentul cu privire la obligațiile burgomistrului orașului, propunerea rezidentului plenipotențiar cu privire la separarea acțiunilor Dumelor orășenești și instituțiilor polițienești.

Dosarele 65, 467, 968, 1116, 1259, 2134, 4541, 4870 conțin procesele verbale ale ședințelor administrației regionale. Dosarele 968, 2034, 2151, 5029, 6284, 6675 – informații despre amenajarea orașului în perioada 1824-1857. O importanță deosebită au informațiile diverselor dispoziții, hotărâri și legi adoptate de instanțele centrale în domeniul administrației locale, corespondența dintre rezidentul plenipotențiar, guvernatorul militar și guvernatorul general al Novorosiei și Besarabiei cu oficialitățile din Sankt Petersburg.

Fondul 4, „*Comitetul Provizoriu al Besarabiei*” (*Бессарабский Временный Комитет*) conține raportul Dumei orășenești Chișinău despre deschiderea Dumei la 2 august 1817 și despre instituirea breslelor meșteșugărești.

Unele aspecte ale politicii administrative imperiale promovate în Basarabia și ale influenței ei asupra administrației locale se conțin în documentele fondurilor Arhivei de Stat din Regiunea Odesa. Un interes deosebit prezintă documentele depozitate în fondul 1, intitulat „Administrația guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei”, ce conține un material bogat referitor la administrarea Basarabiei și a Chișinăului.

Izvoarele narative completează documentele oficiale, iar uneori ne surprind cu informații care nu și-au găsit reflectarea în actele oficiale. Imaginea Chișinăului perioadei 1812-1869 poate fi reconstituită din mărturiile scrise ale unor străini, care au surprins, la intervale apropiate, momente de înflorire și agonie a Chișinăului. Din aceste relatări se conturează imagini foarte diferite referitoare la aspectul localității, pe care unii străinii îl defineau sat, alții, târgușor lipsit de importanță, alții – oraș.

Aprecierile variază atât în funcție de operațiile militare însoțite de jafuri și devastări, ce schimbau de la un an la altul aspectul Chișinăului, cât și în funcție de nivelul de cultură și toleranță al străinilor. În primele decenii de după anexare au fost realizate de către funcționari ruși, generali de armată, călători străini ce au vizitat Chișinăul, evaluări ale orașului din diferite perspective: din punct de vedere al potențialului economic, urbanistic, etnografic, demografic, social ș.a.

Variate sunt și tipurile surselor în care s-a reflectat starea orașului: notițe și jurnale de călătorie, scrisori, rapoarte oficiale, memorii. Deoarece este dificil de realizat o clasificare sau tipologie a puținelor surse care reflectă segmentul cronologic anunțat, vom recurge la analiza acestora, respectând cronologia în care au fost scrise (cu precizarea, nu și când au fost publicate).

Evidențiem descrierile și memoriile ofițerilor armatei ruse, participanți la războaiele ruso-turce, și ale funcționarilor ruși. Una dintre primele mențiuni ale Chișinăului de după anexare este a generalului rus Pavel Dmitrievici Kiseliiov. Un raport despre calitatea actului administrativ din regiune a fost întocmit în 1816, în urma călătoriei de inspectare a Basarabiei.

Mărturiile expediate împăratului Alexandru I coincid, în mare parte, cu cele ale lui Svinin. Toate funcțiile sunt vândute, ispravnicii plătesc pentru funcții 20000 și 30000 de ruble, din care cauză sunt nevoiți să fure și să plătească, pentru a-și păstra funcțiile. Kiseliiov recomandă împăratului să cerceteze îmbogățirea disproporționată a cinovnicilor și a guvernatorului.

În scrisoarea sa adresată împăratului rus Alexandru I, Chișinăul apare în 1816 ca fiind „un sat mare, murdar și prost cu patru sau cinci case de piatră” [16], fără a se mai expune asupra altor aspecte. Renumitul general, însă, nu specifică, în mare parte, că aspectul jalnic era cauzat de dese devastări și incendii din timpul războaielor pe care rușii le-au dus contra turcilor pe teritoriul românesc.

Colaboratorul ministerului afacerilor externe, L.S. Baikov, a întocmit un raport pe numele fostului ministru al afacerilor interne contele Kurakin (publicat în lucrarea lui Nacco [14]). Raportul reprezintă unul dintre actele oficiale, în care se propunea lichidarea autonomiei Basarabiei. Baikov critica imoralitatea cinovnicilor și întregul sistem administrativ, incapacitatea boierilor de a governa regiunea, nefuncționalitatea legilor, samovolnicia boierilor. Conform lui Baikov, toate funcțiile cheie în administrație trebuie ocupate de funcționari ruși, supuși Senatului.

O relatare mai completă a fost realizată, în același an, de către funcționarul și publicistul rus, Pavel Pavlovici Svinin [16]. Svinin, fost funcționar al Ministerului de externe, diplomat, jurnalist, un observator atent, a călătorit în Europa și America, a fondat revista *Отечественные записки*. În 1815 s-a aflat într-o deplasare în Basarabia cu misiunea de a cerceta izvoarele dreptului local și corespunderea lor legislației ruse. Pentru studierea legislației moldovenești, în decembrie 1815, Svinin întreprinde o călătorie la Iași. Svinin s-a aflat în Basarabia 7 luni; în rezultat a realizat un raport, cunoscut cu titlul *Descrierea regiunii Basarabia în 1816*.

Funcționarul informează autoritățile că legile existente sunt deplin aplicabile în Basarabia. Spre deosebire de Baikov și Harting, Svinin a fost mai puțin categoric în privința autoconducerii basarabene și

orientat mai puțin critic împotriva boierilor locali. Svinin considera că, haosul și dezordinea din regiune nu sunt cauzate de imoralitatea boierilor locali și nici de absența legilor corecte și realizate în practică, cum considera, Harting, dar de activitatea nefericită a guvernării regiunii, paralizată de propria incapacitate și corupția guvernatorului care o conduce. În general, Svinin considera oportune reformele în regiune, dar realizate în limitele autonomiei administrative, luând în considerare opinia și doleanțele boierilor locali.

Unul dintre motivele descrierii detaliate, dar obiective a realităților din administrarea regiunii, sunt explicate prin apartenența lui Svinin la categoria susținătorilor promovării unei politici constituționale la periferiile imperiului. Alt motiv ar fi contactul strâns cu boierimea locală în cele 7 luni de aflare și influența puternică a acesteia. Trubețkoi, cunoscut pușkinist rus, recunoscând rolul cultural-iluminist al lui Svinin, apreciind atenția și, cu excepții ne semnificative, credibilitatea descrierii lui Svinin, considera, în același timp, că onorurile de care s-a bucurat Svinin în Basarabia, deși deținea modestul rang de asessor colegial, probabil i-au sucit mințile, și acesta și-a imaginat că este un mare cinovnic, împuternicit cu mari atribuții [9, p. 42].

În descrierea sa Svinin a expus informații colectate de la șeful poliției orașenești Timașiov. Svinin salută desemnarea Chișinăului ca oraș al regiunii, atât datorită poziției geografice reușite în mijlocul regiunii, cât și pentru apropierea de păduri și alte resurse naturale. În călătoria sa, Svinin a fost însoțit de scriitorul Constantin Stamati, care l-a ajutat să colecteze informațiile necesare.

Spre finele relatărilor sale, Svinin face câteva propuneri pentru îmbunătățirea stării lucrurilor în oraș. Se recomandă construcția de case bune și alte edificii publice pentru funcționari, reparația străzilor, care se aflau în cea mai rea stare, încât cea mai mică ploaie le face impracticabile din cauza noroiului și acumulărilor de apă.

Andrei Iacovlevici Storojenco, funcționar în administrația coloniilor militare din sudul Rusiei, în 1829 călătorește prin Basarabia, apoi publică Jurnalul său de călătorie, în care relatează: „Ocârmuirea civilă a Chișinăului sau a Basarabiei trăiește numai pentru ea înseși. Polițaiul nu depinde de guvernator, acesta din urmă, în afară de abuzuri, nimic folositor nu poate face. E destul să intrați în oraș, ca să judecați despre incorectitudinea poliției și să priviți în orice instituție guvernamentală, ca să observați dezordinea generală în administrarea regiunii. Nu există nici justiție, nici dreptate [19, p. 42].

Alexandru Veltman, aghiotant al Statului Major al armatei ruse din Basarabia din timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, a vizitat Basarabia în 1818, apoi a mai vizitat Chișinăul în 1829. Veltman a lăsat interesante mărturii despre Basarabia și despre Chișinău [10].

Alexandr Zașciuc, comandantul Statului-major al armatei ruse, realizează, începând cu 1859, rapoarte statistice ale economiei și administrării Basarabiei în baza informațiilor din diverse servicii și departamente de stat verificate personal. Activitatea lui Zașciuc s-a încununat prin elaborarea, în 1862, a unui studiu monografic despre Basarabia [13]. Este o lucrare bazată pe documente, în cele 837 pagini sunt prezentate informații despre istoria, economia, statistica, administrarea, folclorul Basarabiei. O importanță mai mare pentru cercetarea noastră reprezintă partea a doua a lucrării în care sunt analizate administrația, activitatea departamentelor, impozitele și dările, informații despre orașe și sate.

Filip Vighel, care a deținut mai multe funcții în administrația Basarabiei, iar în 1824-1826 a fost viceguvernator, în 1823 a realizat o descriere a Basarabiei în forma unui raport oficial pe numele lui Voronțov. Raportul a fost publicat în anul 1893 cu titlul *Observații asupra stării actuale a Basarabiei* [11].

Posibil cea mai originală și pitorească descriere a orașului prin date cu divers caracter, etnografic, economic, social, ș.a. redând atmosfera arhaică, coloritul local, cu negustori de diferite etnii, ce locuiau în Chișinău, aparține călătorului englez, medicului William Mac Michael, care a vizitat orașul în 1817. Ca delegat științific al Universității Oxford, cu începere din 1811, Mac Michael a întreprins mai multe călătorii în Europa și în Orientul Apropiat, în 1812 – în Grecia, 1814 – Polonia și Rusia. A descris călătoria în jurnalul

său publicat în 1819 la Londra. Partea privitoare la principate a fost tradusă și editată de N. Iorga în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, VII, 1986, nr. 1-2, sub titlul *Un călător englez în țările românești înainte de Eterie* [2].

Descrierea este mai obiectivă, fiind însoțită de un puternic spirit de observație, care nu etichetează cu aroganță orașul și orașenii, dar analizează complex.

Numărul descrierilor de călătorie în care se regăsește imaginea Chișinăului în perioada cercetată de noi este mai mult decât modestă, din mai multe considerente. În primul rând, distanța mare care separa Chișinăul de alte centre urbane, precum și frontierele politice, cât și cele naturale constituiau un impediment serios, pentru începutul secolului XIX, în calea străinilor dornici să călătorească. În al doilea rând, războaiele ruso-turce, între care cel de la 1806-1812, apoi cel de la 1828-1829, nu au fost tocmai momentul potrivit pentru călătorii.

În reconstituirea obiectivă a evenimentelor, documentele constituie sursa cea mai valoroasă. Decodificate, aceste acte vor ajuta să cunoaștem și să reconstituim obiectiv, dintr-o nouă perspectivă, evoluția instituțiilor autoadministrării orașului Chișinău în perioada cercetată.

Bibliografie

1. Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812-1838). Documente și materiale, Alcătuitori: Alina Felea, Teodor Candu, et. alt., Editura Pontos, Chișinău, 2011.
2. Iorga, Nicolae, Un călător englez în țările românești înainte de Eterie, în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, sub. VII, 1986, nr. 1-2.
3. Melinte, Veronica, Cernenchi, Eugen, Unele aspecte din istoria creării instituțiilor autoadministrației locale din Chișinău (1812-1818), în: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2009, nr. 4, pag. 219-224.
4. Mihail, Paul, Mihail, Zamfira, Acte în limba română tiprite în Basarabia (1812-1830) precedate de Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia 1812-1830, Editura Academiei Române, București, 1993.
5. Poștarencu, Dinu, O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940), Editura Cartier, Chișinău, 1998.
6. Tomuleț, Valentin, Cronica protestelor și revindcărilor populației din Basarabia (1812-1828). În baza documentelor depozitate în fondul 2, „Cancelaria Guvernatorului Basarabiei” din ANRM, vol. I, CEP USM, 2002, vol. II, CEP USM, 2007.
7. Tomuleț, Valentin, Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova, Chișinău, 2002.
8. Tomuleț, Valentin, Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868), Chișinău, 2002, pp. 10-44.
9. Трубецкой, В. А., Пушкин в Молдавии, Издательство Литература артистикэ, Кишинёв, 1983.
10. Вельтман, А. Ф., Начертание древней истории Бессарабии, М., 1828.
11. Вигель, Ф.Ф., Замечания на нынешнее состояние Бессарабии, în: *Русский Архив*, nr.1, Москва, 1993.
12. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Под редакцией А.Н. Егунова, т. I-III., Кишинев, 1864-1869.
13. Зашук, А. И., Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба, ч. I, Бессарабская область, СПб., 1862.
14. Накко, Алексей, Очерк гражданского управления в Бессарабии, Молдавии и Валахии во время Русско-Турецкой войны 1810-1812, în *ЗИОИД*, XI, Одесса, том XI, 1879, стр.269-310.
15. Российская Империя. Полное собрание законов Российской Империи, том XV, С.-Петербург, 1895.
16. Свинин, Р.Р., Описание Бессарабской области (составленной в 1816 г. 1 июня), în: *ЗИОИД*, том VI, ч.1, 1866, стр.175-186.
17. Статистические таблицы о состоянии городов Российской империи, Великого Княжества Финляндского и Царства Польского. 1840-1856 гг.;

18. Статистический временник Российской Империи. Издание Центрального Статистического Комитета, том. 1, Санкт Петербург, 1866.
19. Стороженко, А. И., Два месяца в дороге по Бессарабии, Молдавии и Валахии в 1829 году.